

TEODOR NEȘ – PROFILES FROM BIHOR

Ioan Fabian, University of Oradea

*Abstract: The current paper presents two of the important/notable figures from Bihor County, portrayed by Teodor Neș in his book *The Monography – „People of Bihor County”*, a writing in which he depicts political, historical and cultural events between 1848-1918, the coryphaeuses of the social-cultural revolution from Bihor County and Ardeal. Here with his sharp and neat stile he presents their life, work, career and ideals.*

Alexandru Roman – a teacher, pedagogue, freedom fighter, politician, writer, academician, who put his life in the line of deffending the nationl and linguistical identity of the romanian people from Ardeal/Bihor County despite all the violent social, cultural and political antagonism and hostility which he had to fight against.

Iosif Vulcan – poet, write, founder of the „Familia” (The Family) Literary Magazine, the herald and the ideological forerunner of the Great Unification from 1918.

Keywords: teacher, poet, national identity, patriot, founder

Parafrazându-l...puțin pe marele cărturar român Nicolae Iorga¹ aș îndrăzni a întreba retoric în loc de introducere...cine este acest Teodor Neș despre care se cutează a se vorbi astăzi oareceva...nu este el acel profesor de fizică-chime, acel fost director al bătrânului liceu „Emanuil Gojdu” din Oradea? Nu este el românul care de dragul slujirii compatrioților săi ca dascăl și pedagog renunță la promițătoarea carieră academică de cercetător universitar alături de renumitul acelei vremibaronul, profesor universitar dr. Eötvös Lorant? Ba da, putem spune cu certitudine că el este.

Teodor Neș este bihorean prin naștere și definiție. Intelectual, pedagog și om de cultură care și-a făcut simțită prezența în zbuciumatul și agitatul interbelic biharian și transilvan prin strădania de a pune laolaltă pe paginile unei cărți, care să rămână mărturie peste vremuri, figuri și personalități marcante ale Bihorului - scriitori, luptători pentru libertatea națională, întemeietori de publicații, preoți și arhieri, pedagogi și învățători, etc.

Acești oameni au trebuit să activeze și să supraviețuească în vârtoarea evenimentelor socio-culturale și politice de multe ori violente ale vremii primejduindu-și viața, acceptând ostracizarea sau chiar plătind cu propria lor viață datorită idealurilor patriotice pe care le-au susținut².

Academicianul Camil Mureșanu³ surprinde foarte bine în puține cuvinte modul în care românii din vechea Austro-Ungarie își fac apariția ca personalități locale și se dezvoltă atât socio-politic cât și cultural destul de rapid sub patronatul dascălilor și școlii fiind hrăniți de presă în tot acest timp.

Oameni de cultură, profesori, pedagogi, preoți, etc erau văzuți ca elemente de destabilizare a puterii statului⁴ fiind direct vizați și persecutați datorită diseminării ideilor de

¹ Nicolae Iorga, *Oameni cari au fost* (vol I), Ed. Biblioteca pentru toți, București, 1967, p. 97.

² Vezi martiriul lui Ioan Ciordaș și Nicolae Bolcaș prezentat de Teodor Neș, op. cit., p. 524-525.

³ „Cuvant înainte” scris de Academician Camil Mureșanu la volumul Dacianei Marinescu, *Gura satului (1868-1871) O „foaie” din Austro-Ungaria*, Editura Pro Universitaria, București, 2014, p.11.

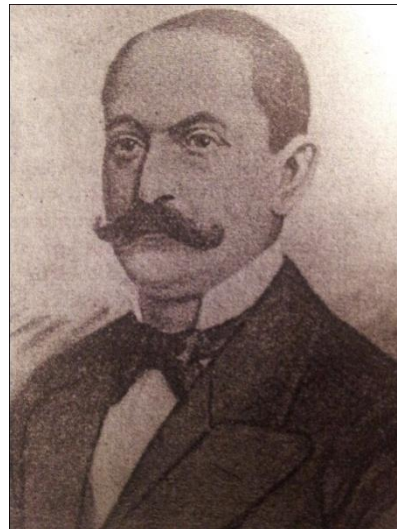
⁴ Aici „statul” luând diferite forme opresive pentru români – fie că era vorba de habsburgi și Austro-Ungari, fie de comuniștii lui Bélla Kun, etc.

identitate națională și apartenență la aceeași origine latină a populației vorbitoare de limba română din Transilvania, Banat, Crișana, Satu Mare, Maramureș.

Pe lângă sistemul opresiv al statului dascălii și reprezentanții școlii românești trebuiau să facă față lipsei de finanțare, lipsei de spații de învățământ, a unor legi restrictive și potrivnice la care s-au adăugat mișcările revoluționare și cele două conflagrații mondiale.

Este interesant de observat că în pregătirea și structura academică a mai multor personalități ale vremii apare și pregătirea în domeniul juridic/avocătesc pe lângă cea filologică, teologică și istorică. Lupta pentru identitatea națională dusă de cărturarii transilvăneni necesita și o bună cunoaștere a legilor vremii precum și puțința apărării avocațești în fața opresorilor.

Din lista impresionantă de personalități Bihorene pe care Teodor Neș în cartea sa *Oameni din Bihor 1848-1918*⁵ a creionat-o cu sârg și măiestrie laolaltă astăzi ne oprim să vorbim despre Alexandru Roman și Iosif Vulcan. Cei doi pot fi considerați puncte importante de reper din viața politică, socială și culturală a Bihariei și Transilvaniei de după Revoluția de la 1848.

Alexandru Roman
(1826-1897)

Alexandru Roman se naște la 26 Noiembrie 1826 în comuna Aușeu din județul Bihor⁶. Studiile primare și secundare le termină la Beiuș și Oradea. Urmează studiile universitare la Viena, unde se școlește în filosofie, matematică și teologie. Pe lângă pregătirea în domeniul teologiei, filosofiei și matematicii Alexandru Roman mai este și filolog, istoric, jurist, naturalist și ziarist⁷.

Profesorul Neș îl zugrăvește ca pe un om „dinamic înzestrat cu un fond original românesc...cu o privire în care pâlpaia o forță sugestivă, nasul arcuit îndrăzneț deasupra mustăților stufoase, răsucite discret, buzele strâns lipite, rețeaua de dungi reliefate ori subtil

⁵ Teodor Neș, *Oameni din Bihor 1848-1918*, ediția a II a, Biblioteca Revistei Familia, Oradea, 2006, p.104, p. 225.

⁶ Teodor Neș, *op. cit.*, p. 105.

⁷ Teodor Neș, *op. cit.*, p. 108.

săpate, ce-i mascau fața, oglindeau voința hotărâtă a proeminentului luptător bihorean”⁸. Descriere foarte plastică a celui pe care Neș îl prezintă ca pe un român verde care deși se școleşte prin străinătăți nu lasă să se lipească de el „zgura influențelor străine”⁹. Ca luptător pentru libertatea neamului său Alexandru Roman este gata să își pună condeiu¹⁰ să ducă lupte polemizatoare cu ideile pseudo-științifice, superficiale sau tendențioase din presa centrală a puterii Austro-Ungare lansate împotriva naționalităților care precum românii nu erau deloc minoritari în Transilvania.

În anul 1848 ajunge profesor la gimnaziul românesc „Samuil Vulcan” din Beiuș fiind primul profesor care ține prelegeri în limba română și nu în limba latină¹¹ în fața elevilor săi. Anul 1850 îl găsește ca profesor de limba română la liceul Premonstratens din Oradea¹². Din 1851 devine profesor titular de limba română la Academia de drept din Oradea, iar din 1862 până în 1867, deține funcția de profesor de limba română la Universitatea din Budapesta¹³. Alexandru Roman fiind unul dintre inițiatorii catedrei de limbă și literatură română de la universitatea maghiară, alături de episcopul greco-catolic Vasile Erdeli-Ardeleanu.

Academicianul dr. Alexandru Roman desfășoară o intensă activitate filologică dar și istorică și gazetărească care îi conferă o credibilitate deosebită în momentul în care ține alocuțiuni publice sau se angajează în polemici cu adversarii săi politici¹⁴. Teodor Neș precizează foarte limpede faptul că prin activitatea sa academică Alexandru Roman „ în cercurile științifice din Europa strecoară prețioase date istorice cu privire la românii din Ardeal și Bihor”¹⁵.

În 1866 Alexandru Roman se numără printre membrii fondatori ai Societății Literare Române, care ulterior devine Academia Română. El este cel care înființează *Societatea de Leptură* în 1854¹⁶.

Este redactor al gazetelor „Concordia”, în colaborare cu Sigismund Pap, și „Federațiunea” - la redactarea căreia este ajutat de Ioan Poruțiu¹⁷. Ambele gazete luând ființă la Budapesta. Prin intermediul celor două gazete duce lupte politice dure cu parlamentul maghiar unde el activează ca deputat de Ceica între anii 1865-1887¹⁸. Apără cu tenacitate și patriotism drepturile românilor din Transilvania.

Pentru că nu își ascunde orientările și convingerile ideologice sub o retorică politică duplicitară ca alți politicieni, luptând deschis pentru cauza românilor transilvăneni în Ungaria

⁸ Ibidem, p. 105.

⁹ Ibidem.

¹⁰ Condeiu fiind în acea vreme cea mai puternică armă din dotarea patrioților români în lupta împotriva tiraniei și opresiunii sistemelor politice totalitariste ale vremii, armă care încă mai putea fi folosită în lupta ideologică cu iscusință și dibăcie uneori luând forme mascate – vezi gazeta „Gura satului” a lui Iosif Vulcan în care prin personaje precum Tanda, Manda, Păcălă sau Fleanca se introduceau texte din folclorul românesc care satirizau sau atacau voalat guvernarea Austro-Ungară.

¹¹ Teodor Neș, *op.cit.*, p.105.

¹² Ibidem, p. 106.

¹³ Ibidem.

¹⁴ Ibidem, p. 107.

¹⁵ Ibidem, p. 108.

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ Ibidem, p. 111.

¹⁸ Ibidem.

dualismului austro-ungar, suferă foarte multe persecuții politice din partea autorităților maghiare.

În paginile revistelor menționate mai sus el publică articole deosebit de virulente care îi atrag numeroase procese de presă și care culminează cu Pronunciamentul de la Blaj din 1868¹⁹, articol pentru care este condamnat la un an de închisoare și la plata sumei de 500 zloți²⁰. De la 18 ianuarie 1870 până la 18 ianuarie 1871 este încarcerat la închisoarea ungară din Vaț²¹.

Datorită opoziției tot mai dure de care are parte pe plan politic din partea conducerii maghiare a acelei vremi, Alexandru Roman se retrage de pe scena politică nu fără a reacționa față de nedreptățile pe care le trăiește pe viu în chestiuni naționale²² strigătoare la cer și nu fără a critica deschis politica pumnului de fier a guvernului maghiar.

Alexandru Roman a fost o personalitate plină de o energie debordantă, contagioasă pentru cei cu care a venit în contact în întreaga sa carieră de gazetar, filolog, teolog sau politician. A fost respectat și apreciat până și de cei cu care se duela în presa vremii. El inițiază proiecte ample precum „*Soțietatea de Leptură*”; „*Concordia*” sau „*Federațiunea*”. Publică articole în „*Familia*” lui Iosif Vulcan pe care-l ajută să intre pe scena publiciștilor vremii.

Personalitate complexă, a intervenit, a ajutat și sprijinit acolo unde a putu pe compatrioții săi români. Alexandru Roman s-a risipit până la epuizare în acțiuni și proiecte ample care au contribuit la diseminarea pe toate căile disponibile ale vremii a ideilor de identitate națională a românilor din Ardeal. Vocea condeiului său nu a putut fi redusă la tăcere nici măcar de temnița în care a petrecut pe nedrept un an de zile.

Iosif Vulcan
(1841-1907)

¹⁹ Teodor Neș, *op. cit.*, p. 110.

²⁰ *Ibidem*, p. 111.

²¹ *Ibidem*. Cu această ocazie Iosif Vulcan îi compune o poezie din care Teodor Neș, *op.cit.* la p. 111 citează două rânduri în cartea sa, – „Plânge mierla prin păduri.

Robu-i Roman la Unguri”...

²² *Ibidem*, p. 119.

Portretul lui Iosif Vulcan făcut de Teodor Neș este străbătut de tonuri calde și de o duioșenie deosebită înfățișându-l ca pe un patriarh al culturii bihorene....„Fața lui...poleită de-o bunătate statornică, mustățile *sucite dârz*, silueta înaltă îmbrăcată cu îngrijire într-o solemnă redingotă așa cum i se cuvine unui academician”²³. Profesorul Neș continuă prezentarea pe același ton elogios punctând în mod expres influența covârșitoarea pe care a avut-o Iosif Vulcan asupra contemporanilor săi prin următoarele cuvinte: „...40 de ani a stăpânit și îndrumat mișcarea culturală din Bihor prin revista *Familia*, prin comediile sale de moravuri și monologuri”²⁴.

Iosif Vulcan se naște la 31 martie 1841, în localitatea Holod din județul Bihor²⁵ și moare la data de 8 septembrie 1907 la Oradea unde este înmormântat în cimitirul Olosig²⁶. Acesta se trage dintr-o veche familie de preoți greco-catolici. Tatăl său, Nicolae Vulcan, a fost rudă cu renumitul episcop și cărturar Samuil Vulcan cel care a întemeiat școala de la Beiuș, care astăzi îi poartă numele. Mama sa se numea Victoria²⁷ Vulcan/Irinyi²⁸.

Studiile primare le urmează în comuna Leta-Mare, unde se mută cu familia în 1844. Din 1851-1859 urmează liceul la Gimnaziul Premonstratens²⁹ din Oradea. În perioada liceului Iosif Vulcan devine membru al Societății de Lectură a Tinerilor Români din Școlile Orădene, înființate de Alexandru Roman. Tot în această perioadă împreună cu George Ardelean scoate revista „Umoristul”³⁰.

Împins de la spate de tatălui său – în acord cu pretențiile vremii - se înscrie la facultatea de drept a Universității din Budapesta. Fiind pasionat de gazetărie și de literatură cariera de avocat nu-l satisface și nici nu-l atrage. Din conflictul iscat între ceea ce dorește părintele său de la el și ceea ce dorește însuși Iosif Vulcan să facă...câștigă dorința lui aprigă de gazetar și scriitor.

Mănat de aceeași neliniște de a crea ceva care să ajute la iluminarea și emanciparea conaționalilor săi în 1861 Iosif Vulcan redactează la Pesta *Gura Satului*³¹ pe paginile căreia prind viață personaje hâtre, hazlii și poznașe precum Tanda, Manda, Păcală sau Fleanca care pe lângă latura lor poznașă și voit mucalită introduc cititorului avizat elemente de tradiție, înțelepciune și cultură românească și combat indirect abuzurile și opresiunea sistemului maghiar față de populația românească din Ardeal, Biharia care începea să conștientizeze identitatea lor ca neam.

Lucrează la revista manuscrisă intitulată „Deșteaptă-te, române!”. Debutază în paginile „Telegrafului Român”, de la Sibiu, publicând în numărul 5 al acestui periodic, din 29 ianuarie 1859, articolul intitulat „Despre necesitatea unei foi beletristice române.”³²

Ca poet, Iosif Vulcan a debutat în anii 1859–1860, cu două creații, care au apărut în paginile „Gazetei Transilvaniei”, de la Brașov. Colaborează la *Concordia* lui Sigismund Pop și la *Aurora Română* o foaie beletristică care apare la Budapesta.³³

²³ Ibidem, p. 225.

²⁴ Teodor Neș, *op. cit.*, p. 225.

²⁵ Ibidem, p. 226.

²⁶ Ibidem, p. 249.

²⁷ Ibidem, p. 226.

²⁸ N.a. se pare că Irinyi este forma maghiarizată a numelui Irimie.

²⁹ Teodor Neș, *op.cit.*, p. 226.

³⁰ Ibidem.

³¹ Ibidem.

³² Ibidem.

³³ Ibidem.

Se pare că activitatea lui Iosif Vulcan în viața publicistică a fost mult ușurată de prestigiul și poziția socială și politică pe care o dețineau cei doi unchi Irinyi din partea mamei sale la Budapesta - reputatul chimist și inventator Irinyi János, precum și avocatul și publicistul Irinyi József, care în 1848 a devenit deputat în parlamentul de la Pesta. Nici ajutorul dat de Alexandru Roman, profesor la catedra de limbă și literatură română în cadrul Universității din Budapesta, nu trebuie ignorat.³⁴

Cu toate că Iosif Vulcan nu iese în evidență datorită veleităților sale poetice sau scriitoricești acesta se remarcă cu totul altfel pe scena publiciștilor vremii și anume prin spiritul său vizionar de care a dat dovadă în zbaterele sale editoriale. Un exemplu extraordinar al intuiției acestuia a constat publicarea poeziei lui Mihai Eminescu, intitulată „Asta vreau”, într-un număr din 1866 al revistei „Umoristul”³⁵.

Cu siguranță cea mai importantă realizare, care a marcat în întregime presa literară românească de dincoace de Carpați, a constituit-o publicarea în 1865 alongevivei reviste *Familia*-foaie enciclopedică și beletristică cu ilustrații³⁶. Acest periodic care vede lumina tiparului la Budapesta își va continua apariția pe întreg parcursul vieții lui Iosif Vulcan. Prin 1880 își mută sediul la Oradea³⁷, mai aproape de românii cărora li se adresa.

Când vorbește despre momentul *Familia* Teodor Neș îl gratulează pe întemeietorul revistei cu următoarele cuvinte: „Prin autenticul său spirit de gospodărie, prin bunătatea, politețea și respectul ce-l avea pentru oamenii de condei și pentru colegii săi de la Academie, a izbutit să aducă pe paginile revistei sale colaboratori din toate unghiurile pământului locuit de români, și să facă din „*Familia*” un organ de pulsație culturală la periferia româniei”³⁸. De această revistă se leagă și publicarea în numărul din 25 februarie/19 martie 1866 a poeziei de debut a lui Mihai Eminescu, „De-aș avea...”. Tot acum Iosif Vulcan intră în istoria literaturii române prin îndrăzneța decizie de care dă dovadă atunci când schimbă numele luceafărului poezie românești din Eminovici în Eminescu care la acea vreme avea doar 16 ani.

Între 1868 și 1879 Iosif Vulcan are parte de multe evenimente importante în viața sa. Este ales membru de onoare al Societății literare "România" din Viena. Are timp să viziteze zone din Europa și România. În 1869 publică lucrare *Panteonul Român*, apărută la Budapesta unde publică din lucrările lui A. Mureșan, Timotei Cipariu, M. Kogălniceanu³⁹. Tot atunci tipărește și un volum de nuvele. Înțelegând importanța artei dramatice în propagarea spiritualității și a idealurilor politice și naționale românești, Iosif Vulcan se implică activ în strângerea de fonduri pentru înființarea unui teatru românesc iar în 1870 se înființează "Societatea pentru Fond de Teatru Român". Are timp să traducă din Ponson du Terrail, *Cavalerii nopții*⁴⁰ din care apar două volume, celelalte apar anul următor.

Anul 1871 este anul în care se căsătorește cu Aurelia Popovici, fiica de avocat⁴¹.

În anul 1872 se joacă la București piesa sa *Alb sau roș?*⁴².

Tipărește la Budapesta trei volume de nuvele *Novele I-III*. Doi ani mai târziu vede lumina tiparului tot la Budapesta romanul *Sclavul amorului I-III*. În 1876 publică romanele

³⁴ Gheorghe Petrușan, *Iosif Vulcan și revista Familia*, Uniunea Românilor din Ungaria, Szeged, 1992, p. 19-22.

³⁵ *Familia*, Pesta, nr. 6 din 25 februarie/9 martie 1866, p. 68.

³⁶ Teodor Neș, *op. cit.*, p. 230.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ *Ibidem*, p. 225.

³⁹ *Ibidem*, p. 228.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 227.

⁴¹ *Ibidem*, p. 229.

⁴² *Ibidem*, p. 231.

Fata Popii, Ranele națiunii I-III și piesa *Gorunul lui Horea*⁴³. Traduce din Jules Verne *Călătorie de la pământ la lună și Călătorie în jurul lumii*. Anul următor publică o culegere de folclor românesc tradus în limba maghiară - *Roman nepdalok*⁴⁴. Apare comedia în trei acte *Mireasa pentru mireasă*⁴⁵. În 1879 are onoarea de a fi ales membru corespondent al Academiei Române⁴⁶.

Anul 1880 este un an de cotitură în viața lui Iosif Vulcan pentru că se mută la Oradea de unde își derulează activitatea sa publicistică. De aici va continua să publice revista "Familia", să scrie proză, impresii de călătorie din țară și din Germania, Franța, Turcia. Tot la Oradea apare volumul *Lira mea*. În 1883 vede lumina zilei volumul de nuvele și schițe *De la sate* iar în anul 1885 publică romanul *Fata Popii*⁴⁷.

După ce în 1879 este ales membru corespondent al Academiei Române trei ani mai târziu, pe 28 martie, este primit ca membru deplin al Academiei Române. În anul 1904 pe 23 martie este ales președinte al secției literare a Academiei Române. La 4 martie 1904 la Oradea se joacă în limba maghiară drama *Stefan Voda cel Tânăr*⁴⁸. Prin 1906 face o ultimă călătorie în România. La data de 30 decembrie apare ultimul număr al revistei "Familia", sistată de Iosif Vulcan din cauza sănătății sale precare. Moare la data de 8 septembrie 1907 la Oradea.

Pe lângă rolul important de redactor vizionar al revistei *Familia*⁴⁹ Iosif Vulcan a fost și un bun pedagog lucru care se poate observa și din discursul pe care l-a rostit cu ocazia primirii sale ca membru în Academia Română care fost dedicat personalității lui Dimitrie Țichindeal, întâiul catihet al preparandiei române de la Arad, prima instituție de învățământ de nivel mediu, consacrată pregătirii dascălilor naționali, de pe teritoriul actual al României⁵⁰.

Poeziile sale patriotice deși fără calități literare sau remarcate prin valoarea lor în domeniul educației naționale, transformându-l într-un precursor ideologic al Marii Uniri de la 1918. Multe dintre poeziile scrise de acesta au fost inspirate de evenimente politice contemporane publicistului în condițiile în care poezia era un instrument de luptă care trebuia să mobilizeze masele, în scopul realizării dezrobirii naționale⁵¹.

Iosif Vulcan a fost un publicist și scriitor cu „modeste aptitudini literare dar un răspicat și activ crez național, cu reale calități de animator...o personalitate care se revarsă dincolo de frontierele Bihariei”⁵², nu un mare scriitor ci un cinstit învățător⁵³, un precursor al unirii celei mari⁵⁴, un distins membru al Academiei Române. Un vizionar al vremii sale mult mai inspirat în anumite domenii în care a activat⁵⁵ care a militat prin intermediul revistei „Familia” la o bună înțelegere și colaborare între români și maghiari.

⁴³ Ibidem, p. 230.

⁴⁴ Ibidem, p. 229.

⁴⁵ Ibidem, p. 230.

⁴⁶ Ibidem.

⁴⁷ Ibidem.

⁴⁸ Teodor Neș, *op., cit.* p. 244.

⁴⁹ Ibidem, p. 247.

⁵⁰ Ibidem, p. 230.

⁵¹ Ibidem, p. 5,7,9.

⁵² Ibidem, p. 249.

⁵³ Octavian Goga, *Iosif Vulcan, un condei al vremilor apuse*, „Luceafărul”, Sibiu, nr. 17 din 1 septembrie st.v. 1907, p. 359.

⁵⁴ Nicolae Iorga, *Oameni cari au fost*, Editura Biblioteca pentru toți, București, 1967, p. 218.

⁵⁵ Alege să sprijinească un necunoscut și obscur tânăr poet care nu este băgat în seamă de nimeni și mai mult...să-i schimbe destinul și numele care va dăinui de atunci încolo: Mihai Eminescu.

Acknowledgements**Investește în oameni !****FONDUL SOCIAL EUROPEAN****Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007 – 2013****Axa prioritară nr. 1 „Educația și formarea profesională în sprijinul creșterii economice și dezvoltării societății bazate pe cunoaștere”****Domeniul major de intervenție 1.5 „Programe doctorale și post-doctorale în sprijinul cercetării”****Titlu: „MINERVA – Cooperare pentru cariera de elită în cercetarea doctorală și post-doctorală”****Contract: POSDRU 159/1.5/S/137832****BIBLIOGRAPHY:**

- Bodea, Corneliu, *1848 la români. O istorie în date și mărturii*, Editura Științifică și Pedagogică, București, 1982.
- Borcea, Liviu și Gorun, Gheorghe (coordonatori), *Istoria orașului Oradea*, ediția a III-a, Editura Arca, Oradea, 2007.
- Bulei, Ion, *Lumea românească la 1900*, Editura Eminescu, București, 1984.
- Chereșteșiu, Victor, *Scrieri istorice*, Editura Politică, București, 1979.
- Coriolan Suci, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1967-1968.
- Crăciun, Corneliu, *Societățile Academice Române din Viena (1861-1918)*, Editura. Logos'94, Oradea, 2001.
- Drimba, Lucian, *Iosif Vulcan*, Editura Minerva, București, 1974.
- Familia*, Budapesta, nr. 6 din 25 februarie/9 martie 1866.
- Faur, Viorel, *Viața politică a românilor bihoreni, 1849-1919*, Fundația Culturală Cele trei Crișuri, Oradea, 1992.
- Ghibu, Onisifor, *De la Răscoala lui Horia la Dictatul de la Viena*, Editura Albatros, București, 2001.
- Goga, Octavian, *Iosif Vulcan, un condei al vremilor apuse*, „Luceafărul”, Sibiu, nr. 17 din 1 septembrie st.v. 1907.
- Grămadă, Livia, *Iosif Vulcan și începuturile presei umoristice în Transilvania, Centenar Familia (1865- 1965)”, Oradea, 1967.*
- Iorga, Nicolae, *Oameni cari au fost*, Editura Biblioteca pentru toți, București, 1967.
- Marinescu, Dacianei, *Gura satului (1868-1871) O „foaie” din Austro-Ungaria*, Editura Pro Universitaria, București, 2014.
- Neș, Teodor, *Oameni din Bihor 1848-1918*, ediția a II a, Biblioteca Revistei Familia, Oradea, 2006.
- Petrușan, Gheorghe, *Iosif Vulcan și revista Familia*, Uniunea Românilor din Ungaria, Szeged, 1992.